

V. Raisz Rózsa

Szólás- és közmondásszótárak (2003–2010)

Bárdosi Vilmos:

Magyar szólástár

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2003. 947 OLDAL

Bárdosi Vilmos:

Magyar szólások és közmondások értelmező és fogalomköri szótára

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2009. 989 OLDAL

Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor:

Szólások

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2005. 231 OLDAL

Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor:

Közmondások

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2005. 1173 OLDAL

Forgács Tamás:

Magyar szólások és közmondások szótára

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2003. 821 OLDAL

Litovkina Anna:

Magyar közmondástár

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2005. 818 OLDAL

Bárdosi Vilmos:

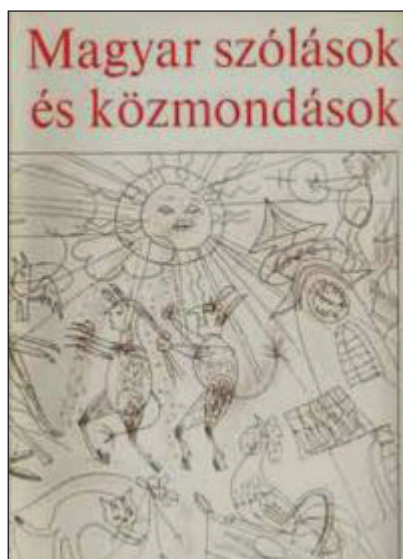
Francia–magyar tematikus szólástár

TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2010. 339 OLDAL

A magyar frazeológiai gyűjtemények megjelentetése messzi múltba tekint vissza: a XVI. század végétől a XIX. század végéig számos különböző elvek alapján készített és különböző terjedelmű kötet látott napvilágot (bibliográfiai leírásukat lásd O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Budapest. 1966. 26–27.; Forgács Tamás: *Magyar szólások és közmondások szótára*. Budapest. 2003. 19. stb.)

A XX. század közepén jelentek meg O. Nagy Gábornak a korszerű magyar frazeológiai kutatást megindító és megteremtő művei; jelentős elméleti (*Mi a szólás?* 1954), etimológiai (*Mi fán terem?* 1957) munkásságán kívül

ő alkotta meg az első korszerű, tudományosan megalapozott elvek alapján készült gyűjteményt: *Magyar szólások és közmondások* (1966). A kötet mintegy 24 000 adatot tartalmaz; a szerző pontos értelmezési és stílusminősítési rendszert dolgozott ki; tipográfiailag elkülöníti a szólásokat a közmondásoktól. Ő a frazéma fogalmának ezt a szűkebb értelmezését vallotta. Anyagának gazdagsága abból ered, hogy a XX. századi ember számára ismert frazémákon kívül a régi magyar nyelvből adatható, illetve a nyelvjárási gyűjtésekből ismert szólások, közmondások is részei a szótárnak, sőt nagyobb részét képezik, mint a ma is aktív állomány. Ez a tény nagy tudományos értéke a műnek, ugyanakkor praktikus szempontból fontos lett volna a közismert-közhasználatú frazémák gyűjteménye, és ha O. Nagy Gábort meg nem akadályozza korai tragikus halála, bizonyára gondolt volna rá. (Annál is inkább, mivel *A magyar nyelv értelmező szótára* I–VII. [1959–1962] szócikkeiben kiegészítő részként levő frazeológiai anyag feldolgozása is az ő munkája: Sz: jelöléssel a szólásokat, Szh: jelöléssel a szóláshasonlatokat, K: jelöléssel a közmondásokat különböztette meg.) O. Nagy Gábor nagy szólásgyűjteménye csaknem negyven évig szinte egyedül képviselte ezt a műfajt, számos kiadást érve meg.

1. ábra

O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások

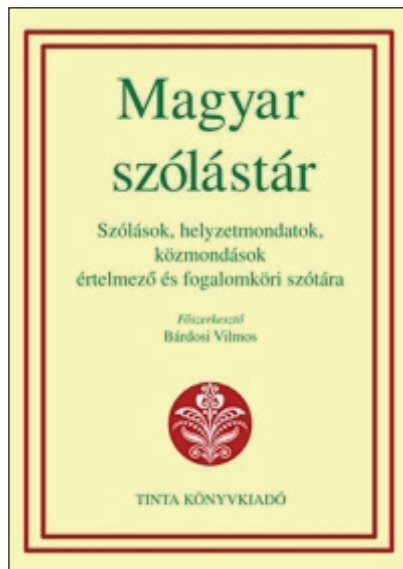
A Tinta Könyvkiadó, amelyet Kiss Gábor 1992-ben alapított, és azóta is eredményesen működtet, a nyelvészeti kiadványoknak az egyik legfontosabb, legeredményesebb megjelentetője lett, nyelvészeti sorozatait a frazeológiai kutatások ösztönzőiként is elismerésre érdemesek.

A *Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* című sorozat 41. kötete T. Litovkina Anna – Wolfgang Mieder „A közmondást nem hiába mondjuk” (2005) című munkája; 69. kötete Forgács Tamás *Bevezetés a frazeológiába* (2007) című átfogó elméleti monográfiája.

A kiadó másik nagy jelentőségű sorozata *A magyar nyelv segédkönyvei* címet viseli, és ez a sorozat ad lehetőséget – egyéb szótárak és gyűjtemények mellett – frazeológiai szótárak megjelentetésére. Ezek a következők: Bárdosi Vilmos főszerkesztésében: a *Magyar szólástár*. 2003. 947 lap; Forgács Tamás: *Magyar szólások és közmondások szótára*. 2003. 821 lap; T. Litovkina Anna: *Magyar közmondástár*. 2005. 818 lap; Bárdosi Vilmos: *Magyar szólások és közmondások értelmező és fogalomköri szótára*. 2009. 989 lap. Amint a címleírásukból kiderül, ezek a kötetek már terjedelmüknél fogva is imponáló nagy művek. A kiadó harmadik sorozatának, *Az ékesszólás kiskönyvtára* címűnek első kötete Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor *Közmondások. 3000 magyar közmondás és szójárás betűrendes értelmező dióhéjszótára* (2005. 173 lap); második kötete Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor *Szólások. 5000 magyar állandósult szókapcsolat betűrendes értelmező*

dióhéjszótára (2005. 231 lap). Ezeken a sorozatokon kívül jelent meg továbbá Bárdosi Vilmos *Francia–magyar tematikus szólásszótára* 2010-ben, 339 lap terjedelemben.

Ez a recenzió a frazeológiai gyűjteményeket kívánja ismertetni.

2. ábra
Bárdosi Vilmos: Magyar szólástár

A *Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára* című kötet munkálatait a főszerkesztő Bárdosi Vilmoson kívül, aki francia nyelvész, szerkesztőként a magyar nyelvész Balázs Géza, az ugyancsak romanista Balogh Péter, a germanista Hessky Regina, valamint a lexikográfus Kiss Gábor végezte, tíz, az anyaggyűjtésben részt vevő munkatárs közreműködésével. A kötet a változatokkal együtt több mint 13 000 „magyar kifejezést, szólást, helyzetmondatot és közmondást tartalmaz közel 4 000 címszó alá besorolva” (9).

A kötet előszava (7–9) pontos meghatározását és megkülönböztetését fogalmazza meg a „szerkezetileg és jelentéstanilag kötött, csak globálisan értelmezhető, erős metaforikus értékkel és nyelvi hagyományokkal bíró közkeletű, állandósult szókapcsolatok” főbb típusainak, megállapítja, hogy köztük és a szabad szókapcsolatok közt nehéz pontosan meghúzni a határvonalat, sőt néha nem is lehetséges.

A szerkesztő reálisan fogalmazza meg a szótár céljait, a tudományos és a gyakorlati szempont összhangban van benne. Részletes és informatív tájékoztatást nyújt a kötet felépítéséről és használatáról (10–13). A mű feldolgozott anyaga elsősorban a mai magyar köznyelvben ismeretes és használatos frazémakincs; „szubjektív határon belül” a beszélt nyelv *szleng* minősítésű elemeit sem kerülve el, „esztétikai megítélésüket” pedig *VULG.* minősítéssel jelzi. A kirívóan durva kifejezéseket azonban elhagyták a szerkesztők. Terjedelmi okokból lemondtak arról, hogy illusztratív példákkal, szövegkörnyezetben is közöljék a frazémákat, ezt azonban nélkülözhetővé teszi a pontos, tartalmas értelmezés, minősítés. Ez a minősítés időbeli, regionális, csoportnyelvi és stílusminősítés; a vonzatstruktúrák leírása, majd alapos jelentéselemzés.

A szótár felépítését és használatát bemutató tanulmányértékű bevezető szól továbbá a címszavak kivillantásának szempontjairól és nehézségeiről. A szándék a „névszóközpontú” kiválasztás: lehetőleg az első főnév a címszó, ha azonban ilyen nincs, akkor a szemantikailag legértelmesebb elem minősül címszóvá (az *Annak már lőttek a lő, a Na és aztán* helyzetmondat az *aztán* alatt található meg). Ez az utóbbi példa is mutatja, hogy a szerző a frazémák tágabb értelmezését követi: a szokásos szólás, szóláshasonlat és közmondás hármasságon kívül más, nem idiomatikus szókapcsolatokat is tartalmaz a szótár. Gazdagon kezeli a változatokat is, hiszen szinte minden frazémának – kötött jellege ellenére – vannak (apróbb vagy

éppen lényegesebb különbséget mutató) változatai is, ezek az alapalak mellett szögletes zárójelben jelennek meg a szócikkben. A vonzathasználatban vagy a szórendben eltérő alakokat pontosvesszővel elválasztva sorolja fel.

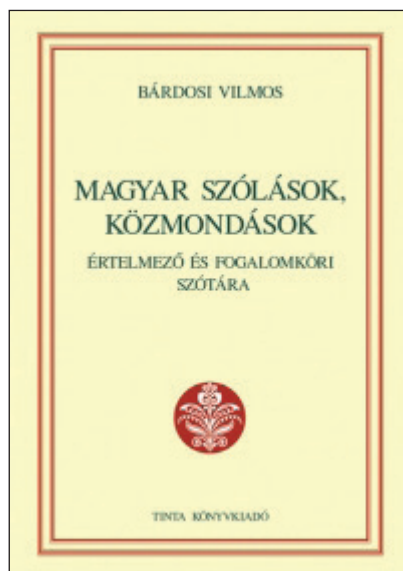
A szótár használója a formai kérdéseket nem csak a szöveges tájékoztatóból ismeri meg (jól tudják a szerzők, hogy nem minden használó olvassa el a részletes leírást, vagy ha elolvassa is, elfelejti, és nem szeret visszalapozni), ezért minden páros oldal alján közlik a szükséges ismereteket a szócikk szerkezetéről, a páratlan lapok alján pedig a frazémák fajtáira és a minősítésükre vonatkozó rövidítéseket oldják fel. A szótár tehát messzemenően törődik a felhasználó tájékoztatásával. A frazémák eltérő típusait tipográfiai segédjelek különböztetik meg minden adat előtt.

A *Magyar szólástár* két – a frazémákat feldolgozó – fejezetet és két mutatót tartalmaz. A legterjedelmesebb és legfontosabb fejezet a *Szólások, helyzetmondatok, közmondások és magyarázatuk* (1–391). Valójában ehhez kapcsolódik a *Fogalomköri mutató* (409–620), ez 600 fogalomköri csoportba sorolja a fenti fejezetben előforduló frazémaanyagot. Ez az újdonság nemcsak a szinonim vagy antonim kapcsolatban levő frazémák együttlátását segíti, hanem „szemiotikai, antropológiai, folklorisztikai stb. kutatási lehetőségeket kínál a nyelvtudomány, emellett az irodalomtudomány, a néprajztudomány, a pszichológia, de még a szociológia számára is” (409). A fogalmi csoportok szerinti osztályozás nyilván nehéz és talán vitákat is generáló munkafolyamat volt, a szerzők ennek ellenére szerencsésen oldották meg, gazdag utalásrendszer létrehozásával (pl. *alaptalan*, *alaptalanság* l. *hazudik*, *hazug*, *hazugság*; a *címkórság* l. *öntelt*, *önteltség* stb.). Ezt a részt követi szokás szerint a szómutató, de a hagyományostól tartalmas és informatív módon el is tér: nem a lapszámot, hanem az adott címszó alá tartozó frazémákat sorolja fel, elemző adatok nélkül, de tipográfiai jelekkel mégis – helyesen – ellátva.

Térjünk vissza a mű legfontosabb részéhez, a tulajdonképpeni szólástárhoz. Ez a terjedelmes fejezet 4000 címszó alá sorolva mutat be 13 000 frazémát, tipográfiai jelekkel különböztetve meg a típusaikat. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen óriási és sokrétű anyagot nehéz egységes szempontrendszer alapján teljes következetességgel kiválasztani és minősíteni. Bárdosi Vilmos és munkatársai tágabban értelmezik a frazéma – sőt a szólás – fogalmát, mint a korábbi gyűjtemények, így az anyagba öröndetesen bekerülnek helyzetmondatok is, a szerzők tehát híven regisztrálják a mai magyar nyelvhasználatnak és nyelvi állománynak ezeket a frazémáit is. Találó minősítéseik, stílusminősítéseik eligazítják a használót abban, milyen körülmények között élhet velük; például a *majd elvállik* akár a választékos beszédben is helyet kaphat, a *tudnám díjazni* a bizalmas stílus eleme stb.

Sajnálatos, hogy – bár a bevezető szól a szállóigékről – a szótár nem különbözteti meg őket az ismeretlen szerzőjű frazémáktól. A *Sok az eszkimó, kevés a foka* mondat (mint a szállóigék általában, nem szó szerinti idézet), mégis Madách művéből, *Az ember tragédiájából* terjedt el. Közmondásnak nem minősíthető, még ha irodalmi eredetétől eltekintünk is, hiszen ellentmond a szótárbeli meghatározásnak, amely szerint a közmondás az általános érvényűség igényével használt életbölcseesség. Ez pedig nem azt jelenti, hogy mindig mindenhol sok az eszkimó, és kevés a foka, hanem konkrét helyzetekre vonatkozhat. Szállóigének, vagy ha ezt a kategóriát kiiktatjuk, szólásnak, esetleg helyzetmondatnak minősíthető.

A magyarszólástárból magyar mivolta ellenére természetesen nem hagyhatók ki a magyar frazémahasználatban közkeletűvé vált, elterjedt, általában választékos stílusú latin, görög, német stb. szólasok, illetve azok a frazémák sem, amelyekben ilyen elemek szerepelnek: *ad acta*, *anno dacumal*, *ex catedra*, *Diogenész hordója*, *átlép a Rubiconon* stb.

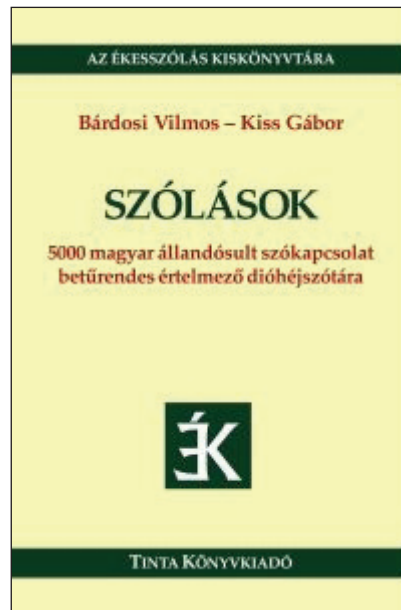
3. ábra

Bárdosi Vilmos: Magyar szólások, közmondások értelmező és fogalomköri szótára

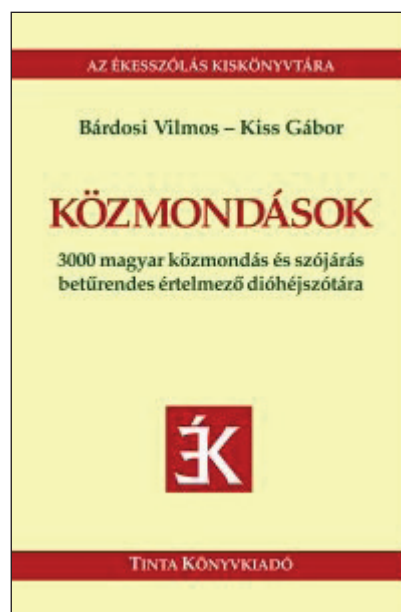
2009-ben jelent meg ugyancsak Bárdosi Vilmos műve, a *Magyar szólások, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*; ennek közvetlen előzménye a fent bemutatott, 2003-ban készült kötet. Az új szótár anyaga, a szócikkek feldolgozásmódja alig különbözik az előzőétől (különbség, hogy kimaradtak az úgynevezett névfelidéző szókapcsolatok), a szótár egészének felépítése azonban lényegesen megváltozott, a még könnyebb tájékoztatás érdekében. A tájékoztató elméleti bevezetőt (a szótár felépítése, használata [7–28]) csak két „fejezet” követi: a *Betűrendes értelmező szótár* (29–752) és a *Fogalomköri mutató* (753–990). A szótár terjedelme ennek ellenére nőtt egy, a tájékozódást segítő megoldás alkalmazásával. A frazémák a szokásos, részletes feldolgozást tartalmazó szócikkekén kívül (amelyekben minősítés, értelmezés, változatok találhatók) minden egyes tartalmas szó alatt felsorakoztatva jelennek meg. Ennek megfelelően (a bevezető tanulmány példáját idézve) a *veréb* címszó alatt kifejtett *jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok* állandósult szókapcsolat – a VERÉB címszóra utalva – egyaránt feltűnik a HOLNAP, a JÓ, a MA és a TÚZOK címszavak alatt. Nagyon helyeselhető, hogy mindenütt megtalálható az a tipográfiai jel, amely a frazématípusba sorolást mutatja, ezúttal azt, hogy közmondás.

Az itt vázolt megoldás kettős előnnyel jár: a szótár használója egyrészt könnyen megállapítja, hogy szerepel-e a keresett frazéma a gyűjteményben, másrészt együtt látja azokat a frazémákat, amelyekben az illető szó előfordul. Így a keresett frazémák a bennük lévő szavak, illetve a fogalomkörök szerint egyaránt megtalálhatók. A fogalomköri csoportosítás szerint elrendezett anyag példái mellett is mindenütt ott található a könnyen felismerhető tipográfiai jel, amely a frazématípusba tartozást mutatja meg.

A két kiváló frazeológiai szótár terjedelme nem teszi lehetővé, hogy a frazémákat szöveggörnyezetben, szépirodalmi, publicisztikai vagy más használatban is bemutassák a szerzők, az értelmezések, minősítések stb. azonban kellően tájékoztatják az olvasót, a felhasználót.

4. ábra
Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor: Szólások

5. ábra
Bárdosi Vilmos – Kiss Gábor: Közmondások

Bárdosi Vilmos és társszerzője, Kiss Gábor *Az ékes szólás kiskönyvtára* című sorozat részére kidolgozott két, főként iskolai használatra szánt kötetet (címléírásukat lásd fent). Az alapos, világosan megfogalmazott előszó – mindkét kötetben – tájékoztatja a (feltehetően diák) olvasót a szótár szerkezetéről, használatáról, a bennük található frazémák fogalmáról, jellegzetes ismérveikről. Közli a legfontosabb frazeológiai szakirodalom jegyzékét is. A kötetek szerkezete abban különbözik „nagyobb testvéreiktől”, hogy egyetlen részből állnak (az előszón kívül), a betűrendes szótári feldolgozásból.

A szócikkek tartalma lényegében megegyezik a nagy kötetekéivel: a frazémákat a változatok megjelölése követi, majd a vonzatok, szükség szerint a stílusminősítés; végül az értelmezés. Utalásrendszer, szövegkörnyezetbeli használat nem található a szócikkekben. Az anyanyelvi nevelést szolgáló kötetekben talán érdemes lett volna óvatosabban bánni a durva, a nemi szervekre, a nemi életre vonatkozó frazémákkal (például ilyenekkel:

Úgy csinálták egy üveg pálinkáért 'törvénytelen gyerek', Áll a zászló: az erekcio kifejezése) és a durva káromkodásokkal (*Dögölj meg cipőben* stb.).

Megfontolandó, hogy a *Közmondások* kötetben a fogalmi tisztánlátás érdekében érdemes lett volna a közmondásokat a szójárásoktól tipográfiai jellel elkülöníteni.

6. ábra

Forgács Tamás: Magyar szólások és közmondások szótára

Szintén 2003-ban jelent meg Forgács Tamás nagy terjedelmű kötete a *Magyar szólások és közmondások szótára*. Alcíméből megtudjuk: „Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai, példákkal szemlélítve”. Forgács Tamás a frazeológiával más munkáiban elméleti-tipológiai és történeti-összevető szempontból is foglalkozik, itt egy gyűjteményt ad közre, mintegy 7500 szócikkben, az utalásokat nem számítva.

A részletes, az elméleti és a szótár felépítésére vonatkozó kérdéseket egyaránt tisztázó előszó szerint az állandósult szókapcsolatok formája viszonylag stabil, alkotóelemeik nem vagy csak korlátozottan cserélhetők ki, jelentésük az esetek többségében nem az alkotóelemek jelentéséből tevődik össze. (A szótárban ez utóbbi típusra sok példa van.) Fontos megállapítása továbbá a szerzőnek, hogy frazémák állandóan keletkeznek, és a régiek is megőrződnek, ezért szükséges őket újból és újból számba venni.

A szótár a mai magyar nyelvet képviseli; ez nemcsak a szólásanyagra, hanem a példatárára is vonatkozik: a nyelvi környezetbe beépült frazémák egyrészt a XX. századi magyar irodalomból valók, időben a legkorábbi, végső határ Mikszáth Kálmán. Mikszáthot nagyon is célszerű volt figyelembe venni, mivel szövegeinek egyik sajátága a frazémák gazdag, változatos használata, a gyűjtés praktikus szempontjából nézve pedig könnyen hozzáférhetők a művek, hiszen a kritikai kiadás kötetei CD-n is fellelhetők. A példák többsége elsősorban a XX. század utolsó évtizedének sajtójából való, kevés az irodalmi anyag a Nyugat-nemzedék íróitól és Mikszáthtól, és így azt mondhatjuk, hogy a kötet leginkább az 1990-es évek nyelvállapotát és frazémahasználatát tükrözi, szinkrón szemlélettel mutatja be. Nem szerencsés, hogy a politikai újságírásból vett anyag a kor jellemző szemléletmódján kívül neveket és egyéb azonosító adatokat is tartalmaz, ennek következtében a nyelvi anyag is elavul azzal, hogy a szöveg aktualitását veszti. Ezt már most, 2010-ben is érzékeli bizonyos mértékig az olvasó.

A szócikkek felépítése a következő: a frazéma, jelentésdefiníciója, a vonzatstruktúra bemutatása, stílusminősítés (ezzel azonban a lehetségesnél és a szükségesnél kevesebb alkalommal él a szerző). Öröndetes, hogy

a szócikkek kitérnek a művelődéstörténeti háttér ismertetésére, rámutatnak a szinonimákra és az alkalmi változatokra, sőt közlik az elferdítési lehetőségeket is.

Forgács Tamás a frazémák megítélésének tágabb elfogadását képviseli, azaz nem csak a belső jelentésintegrációval jellemezhető idiomatikus egységekkel foglalkozik; helyet ad a szólásoknak, a szóláshasonlatoknak, a közmondásoknak, a szituációs kliséknek, a terpeszkedő kifejezéseknek, sőt az olyan „magára maradt”, azaz egyszavassá váltaknak is, mint a *kimúlt* ('meghalt'), amely a *kimúlt a világból* szólásból rövidült. Nagyon finom differenciálás alapján kerülnek be a gyűjteménybe a mondatalakú frazémák, mondván, hogy ezek az egyén „mentális szótárában” egységként szerepelnek. A látszólag egyszavasak megítélése pedig olyan alapon történik, hogy ezek mégsem egyszavasak, csak nem szintaktikai szerkezetek: a *ne tudd meg* (szleng) például csak tagadó formában él frazémaként, a *meg van lőve* típus csak igenévi alakban használatos 'bajban van' jelentésben, tehát frazémaszerűen.

A szótári besorolás „az első főnév” szerint történik, ám (csak helyeselhető módon) ehhez nem ragaszkodik mereven a szerző akkor, ha nem az első főnév hordozza a legfontosabb információt. A kiterjedt utalásrendszer az összes tartalmas szó szerint is lehetővé teszi a megkeresést. A szóláshasonlatok besorolása a főmondat alapján történik, ugyanis a szinonimitáson alapuló variancia így követhetőbbé teszi a rokon jelentésű szókapcsolatokat. Jó példa erre az ÁBÉCÉ alá sorolt *annyit ért vmihez vki, mint a tyúk az ábécéhez* szóláshasonlat, amely megtalálható az → *ért* utalás segítségével az ÉRT alatt: a szinonim *annyit ért, mint hajdú a harangöntéshez, annyit ért, mint tyúk az ábécéhez*.

A szócikkek kidolgozásával kapcsolatban azonban meg kell jegyeznem, hogy – bár a bevezető tanulmány a *vál* (választékos) stílusminőséget is felveszi a rövidítésjegyzékbe – a kötetet olvasva szinte csak *gúny, hum, szleng* minősítéseket találunk, és azt is ritkábban, mint szükségesnek vélhetjük: a *zongorázni lehetne a különbséget, a most jött a hathuszással* és sok társuk is a szleng körébe sorolható; másfelől a *haza minden előtt, a végzet hatalma, a sziszifuszi munka, az Ariadné fonala* stb. megkívánná a *választékos* minősítést.

A bevezető tanulmány szakterminológia-használata egyértelmű és világos, a szócikkekben azonban változatos és itt meg nem határozott megnevezések fordulnak elő: *kifejezés, szólásmondás, bonmot* stb. Hasznos lett volna a frazémák fajtáinak megkülönböztetésére valami megoldást találni, akár rövidítéssel, akár tipográfiai elkülönítéssel.

A szótár nem foglalkozik a frazémák képi tartalmának elemzésével; továbbá kétséges, hogy még *szleng, hum* minősítéssel is szükséges volt-e szótárazni a *benne van a keze* változataként az *ellenség keze betette a lábát* képzavart.

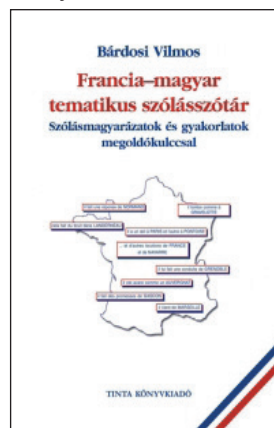
7. ábra
Litovkina Anna: Magyar közmondástár

Ugyancsak ismert és elismert szakembere a frazeológiai kutatásnak Litovkina Anna, a *Magyar közmondástáron* kívül számos tanulmány szerzője a magyar, az orosz és az angol közmondások témakörében. Nagy terjedelmű kötete mintegy kétezer frazémát tartalmaz, alapos feldolgozásban. Közlése szerint a közmondásokon kívül „szólásmondások, jeles mondások, példabeszédek, szállóigék, közhelyszerű szójárások, szentenciák, maximák, bölcsességek, klisék, »aranyköpések«, szólásmódok, aforizmák, parabolák, időjárési és gazdaregulák, egészségügyre vonatkozó szabályok” és más mondatjellegű proverbiumok találhatók benne. Mindezeket a típusokat nem határozza meg, fontos azonban, hogy közli: anyaga olyan frazémákat tartalmaz, amelyek nem szintagmák, hanem mondatok. Ezeket nagyrészt a korábbi közmondás- és szólásgyűjteményekből vette, de újakkal is bővítette, olyanokkal, amelyeknek használatára, szövegbeli alkalmazására példát talált a XVI–XXI. század magyar irodalmában vagy sajtójában. Helyeselhető, hogy ő maga nem alkotott szöveget a közmondás használatának az illusztrálására. Ha irodalmi anyagában előfordult, bevett a gyűjteménybe elavult vagy nyelvjárási anyagot és néhány durva, vulgáris mondást is.

A hagyománynak megfelelően vezérszók (kulcsszavak, címszók) alá rendezte az anyagot, a címszók tekintetében a homonimák értelmezése eltér a megszokottól: a több szófajú szavakat szófajonként külön címszóként szerepelteti: *rossz*¹ (fn), *rossz*² (mn).

A szócikkek gazdag, sokoldalú anyagot tartalmaznak, így a kötet a nyelvészetén kívül az irodalom- és a néprajztudomány érdeklődését is felkeltheti. A frazémát változataiban is bemutatja, majd (csaknem mindig) értelmezi, közli az eredetéről tudható tényeket, az idegenektől való átvételt, a tükörfordítást, a görög, a latin, az angol stb. nyelvű alakot; szövegbeli példákat, a mondás szinonimáit, antonimáit, a használatbeli elferdítéseket (ezeket paródiának nevezi); pontos és informatív az utalásrendszere. Stílusminősítéseket nem tartalmaz, de némelyik mondás mellett *közismert*, illetve *régi* minősítés található. Ha úgy ítéli meg, hogy a mondás nem metaforikus, elhagyja az értelmezést.

Litovkina kötete sokirányú kutatás eredményeként létrejött nagy mű. Hogy azonban van még mit kutatnia – nem csak az elméletet tekintve –, egyetlen példával szemléltethető. Az *ül* címszó alatt szerepel a következő mondás, Tömörkény Istvántól való idézettel, minden értelmezés, minősítés stb. nélkül: *Jobb ülvé, mint állva, jobb fekvé, mint ülvé, jobb halva, mint élve*. A mondás Mikszáth-szövegekben többször is előfordul, minden alkalommal arab közmondásként hivatkozik rá az író. Nála ilyen formában szerepel: *Jobb állni, mint járni, jobb ülni, mint állni, jobb feküdni, mint ülni*. Továbbá: Farkas Ferencnek Kunszeri Gyula librettójára írt, keleti környezetben játszódó vígoperájában ugyanúgy szerepel, mint Mikszáthnál, a *jobb meghalni, mint élni* résszel együtt, amelyet Mikszáth soha nem volt hajlandó hozzátenni. Sajnos az író művei kritikai kiadásának tárgyi jegyzeteiben sincs kommentár erre az arab (?) eredetű vagy Tömörkény szerint a török időkből itt maradt közmondásra, sőt a legtöbb mondásgyűjteményben sem található meg.

8. ábra

Bárdosi Vilmos: Francia–magyar tematikus szótár

A Tinta Könyvkiadó megjelentette (a fent bemutatott, a kiadó sorozataihoz kapcsolódó kötetein kívül) Bárdosi Vilmosnak még egy, frazeológiai témájú munkáját: *Francia–magyar tematikus szólásszótár*. Alcíme: *Szólásmagyarázatok és gyakorlatok megoldókulccsal*.

A kötet alapos és kitűnően tájékoztató előszavából kiderül, hogy a frazeológiai egységek fogalmát a szerző – a gyakorlati célnak megfelelően – igen tágan értelmezi, ide sorolja a lexikai affinitásokat, a statikus sztereotípiákat, a jelszavakat, a feliratokat, a terpeszkedő igei szerkezeteket, a szóláshasonlatokat, a kinegrammákat, az idiómákat – ezek a tulajdonképpeni szólások –, a közmondásokat, a szállóigéket. Osztályozza őket szemantikai, retorikai szempontból (azaz hogy milyen alakzatok, szóképek találhatók bennük), ismerteti művelődéstörténeti, diakrón szempontú csoportosításukat (idegen nyelvből átvettek vagy belső keletkezésűek); szól helyes alkalmazásukról fonetikai, morfoszintaktikai és stilisztikai vonatkozásaikról.

Az első rész a francia szólások tematikus csoportosítása, ezt tájékoztatásul a kulcsfogalmak csoportjai előzik meg. Ez a fejezet a szótár gerince, legfontosabb és legterjedelmesebb része. A második rész a nyelvtanulásban és -oktatásban kitűnően alkalmazható gyakorlatokat, a harmadik ezek megoldását közli. A szótár negyedik része a francia és a magyar fogalomkörök, majd a francia és a magyar szólások betűrendes mutatója. A tanulhatóságot szemléletes tipográfiai megoldások, valamint ábrák segítik. A kötet nélkülözhetetlen azoknak, akik magas szinten kívánják elsajátítani a francia nyelvet, valamint fordítással (a műfordítást is beleértve) foglalkoznak.

A Tinta Könyvkiadó gondozásában megjelent közmondás- és szólástárak a magyar frazeológiai kutatás jelentős eredményei, és nélkülözhetetlen forrásai a további vizsgálatoknak. A gazdag tartalmú, kiváló szótárak nemcsak a kutatók, hanem a pedagógusok és a diákok érdeklődésére is joggal számíthatnak.

V. Raisz, Rózsa: Dictionaries of sayings and proverbs (2003–2010)

Az írás szerzőjéről

V. Raisz Rózsa
Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Magyarország
raisz[kukac]ektf.hu